

15. Лихова С.Я. Юридичні особи як суб'єкти кримінальної відповідальності за КК України/ С.Я. Лихова // Юридичний вісник «Повітряне і космічне право» : Т. 4(33). – Київ : Національний авіаційний університет, 2014. – С. 128-132.

16. Дудоров О. Проблема юридичної особи як суб'єкта злочину та її вирішення у проектах КК України / О. Дудоров // Вісник Академії правових наук України. – 1999. – № 2. – С. 133–141.

**Доцент кафедри теорії та історії
держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
к.ю.н., доцент**

Сердюк Ігор Анатолійович

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПОНЯТТЯ «АКТ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ ПРАВА» В СУЧАСНІЙ ТЕОРІЇ ПРАВА

При підготовці тез цієї доповіді автор поставив за мету з'ясувати існуючий у сучасній юридичній науці плюралізм підходів учених до розуміння поняття «акт застосування норм права».

Огляд наукової і навчальної юридичної літератури, присвяченої проблемі акта застосування норм права, свідчить про відмінність у поглядах науковців щодо розуміння однойменного поняття.

Так зокрема, М. Вороніна під актом правозастосування розуміє правовий акт індивідуального характеру, в якому формально закріплюється рішення державного органу по конкретній юридичній справі [3, с. 417].

Аналіз вищенаведеної дефініції поняття «акт застосування норм права» не відповідає сучасній парадигмі теорії правозастосування в частині суб'єктів, які наділені державно-владними повноваженнями із застосування норм права.

П. Рабінович поняття акт застосування правової норми визначає як спосіб зовнішнього прояву формально обов'язкового правила поведінки індивідуального характеру, яке підтверджує, встановлює, змінює або скасовує юридичні права й обов'язки персоніфікованих суб'єктів у конкретній життєвій ситуації [7, с. 134].

Як позитивну можна оцінити спробу вченого охопити пропонованою дефініцією всі можливі правові наслідки ухвалення акта застосування норм права через його зв'язок із змістом цього рішення, тобто волевиявленням суб'єкта правозастосування, що підтверджує, встановлює, змінює або скасовує юридичні права й обов'язки персоніфікованих суб'єктів у конкретній життєвій ситуації. Водночас, таке волевиявлення, на відміну від нормативного, являє собою припис індивідуального характеру, а тому апіорі не може бути правилом (тобто, загальною моделлю) поведінки.

Російський науковець В. Карташов під правозастосовним актом розуміє офіційний акт-документ, що закріплює рішення компетентного суб'єкта правозастосовної практики по конкретній юридичній справі та містить персонально адресовані й індивідуально визначені обов'язкові юридичні приписи [5, с. 342].

Аналіз вищенаведеної дефініції поняття «акт застосування норм права» дозволяє акцентувати увагу як на його позитивних рисах, так і недоліках. Зокрема, у В. Карташова, на відміну від інших учених, правозастосовний акт закріплює рішення не суб'єкта правозастосовної діяльності, а суб'єкта правозастосовної практики. Це є свідченням того, що за задумом правника, така особа або ж має відповідний юридичний досвід або обізнана з ним у обсязі, необхідному для ефективного здійснення функцій, що є складовою компетенції суб'єкта правозастосування.

На нашу думку, не можна повною мірою погодитись із такою суттєвою ознакою загальнотеоретичної категорії, що розглядається нами, як уміщення в правозастосовному акті лише обов'язкових для всіх адресатів юридичних приписів. Такі приписи можуть підтверджувати, встановлювати, змінювати або скасовувати не лише юридичні обов'язки персонально визначених суб'єктів права, але й їх юридичні права. А останні, як відомо, не носять імперативного (тобто,

обов'язкового) характеру.

Не можна залишити поза увагою і той факт, що запропонована вченим інтерпретація загальнотеоретичної категорії, що складає предмет дослідження, суттєво звужує її обсяг шляхом закріплення такої суттєвої ознаки, як офіційна документальна форма вираження правового акта. Вказаний спосіб об'єктивації волевиявлення уповноважених суб'єктів права є єдино можливим лише для нормативно-правових актів.

Аналогічний недолік характерний і для інтерпретації досліджуваної категорії, запропонованої С. Бобровник і Т. Тарахоничем. На думку вчених, акт застосування норм права являє собою офіційний документ компетентного органу держави, який приймається в результаті розгляду конкретної справи [15, с. 75], [13, с. 459].

Крім того, науково обґрунтована класифікація поняття «акт застосування норм права» за таким критерієм, як значення у процесі, передбачає наявність не лише основного правозастосовного акта, що приймається в результаті розгляду конкретної юридичної справи, але й проміжного акта, без якого ухвалення основного акта неможливе.

А. Колодій досліджуване поняття розглядає у взаємозв'язку з такою стадією застосування норм права, як прийняття рішення по справі. Вчений, зокрема, зазначає, що на цій стадії виробляється рішення по справі, яке юридично оформлюється виданням правозастосовного акта, тобто індивідуального акта владного характеру (вирок, наказ, рішення і т. ін), що встановлює права і обов'язки конкретних суб'єктів даного правовідношення. Акти застосування норм права, стверджує правник, виступають як один із засобів державного керівництва і, одночасно, як засіб вирішення конкретних юридичних справ. Таким чином, вважає вчений, правозастосовний акт виконує функцію індивідуального регулювання поведінки суб'єктів у конкретних правових відносинах [14, с. 221].

Схожий погляд з приводу функціонального призначення загальнотеоретичної категорії, що складає предмет дослідження, обстоюють російські правники Ф. Григор'єв та А. Черкасов. На думку науковців, акт застосування права – це офіційне рішення компетентного органу по конкретній юридичній справі, що містить державно-владне веління, виражене у визначеній формі та спрямоване на індивідуальне регулювання суспільних відносин [10, с. 461].

Наведені інтерпретації досліджуваного поняття суттєво звужують його обсяг, адже функціональне призначення акта застосування норм права не може обмежуватись упорядкуванням поведінки персоніфікованих суб'єктів права, свідченням чого є відповідний підхід до класифікації цієї загальнотеоретичної категорії, що припускає існування різновиду правозастосовних актів охоронного спрямування.

В. Корельський і В. Перевалов під актом застосування норм права розуміють правовий акт компетентного органу або посадової особи, виданий на основі юридичних фактів і норм права, що визначає права, обов'язки або міру юридичної відповідальності конкретних осіб [12, с. 386].

Беззаперечним позитивом вищенаведеного підходу до розуміння досліджуваного поняття є виявлений вченими взаємозв'язок (кореляція) правозастосовного акта зі стадіями застосування норм права, свідченням чого є така характерна риса однойменного правового явища, як його видання на основі юридичних фактів і норм права (стадії встановлення фактичної та юридичної основи справи, відповідно, – авт. І. Сердюк). Водночас, зміст принципу обґрунтованості в аспекті правозастосування означає, що прийняття правозастосовного акта має базуватися не на юридичних фактах, а на всебічному і повному дослідженні всіх фактичних обставин (тобто, юридичних фактів), що мають значення для справи, і має бути забезпечене належною та переконливою аргументацією [4, с. 239]. А юридична аргументація, як відомо, пов'язана з наведенням доказів з метою обґрунтування сформованої у суб'єкта правозастосування власної правової позиції у справі.

Не можна залишити поза увагою і невдало вживане вченими в аналізованій дефініції слово «виданий», яке, зазвичай, використовують в правовій доктрині при характеристиці інформаційної стадії правотворчості, що пов'язана із офіційним оприлюдненням нормативно-правових актів, їх доведенням до відома широкого загалу. Що ж до актів застосування норм права, які носять персоніфікований характер, то для їх загальнотеоретичної характеристики, на нашу думку, більш

вдалими є такі загальні терміни, як «прийняття» або «ухвалення».

І останнє. Ми не поділяємо повною мірою думки В. Корельського і В. Перевалова про те, що акт застосування норм права визначає права, обов'язки або міру юридичної відповідальності конкретних осіб [12, с. 386]. Якщо під юридичною відповідальністю розуміти здійснюваний у межах правовідносин добровільно або за рішенням судового чи іншого юрисдикційного органу та забезпечений державою юридичний обов'язок правопорушника зазнати позбавлення певних цінностей, що йому належали [8, с. 49], то очевидним є умовивід про тавтологію, що має місце у запропонованій ученими дефініції досліджуваного нами поняття (міра юридичної відповідальності є не чим іншим, як індивідуалізацією юридичного обов'язку – авт. І. Сердюк).

В. Нерсисянц припонує таке визначення поняття, що складає предмет розгляду: «правозастосовний акт – це державно-владний індивідуально-компетентний акт, що вчинюється компетентним суб'єктом по конкретній юридичній справі з метою встановлення наявності або відсутності суб'єктивних прав або юридичних обов'язків і визначення їх міри на основі відповідних правових норм» [6, с. 428].

Крім очевидної тавтології, яку допустив учений при розкритті змісту досліджуваної категорії (правозастосовний акт – це ... акт), вважаємо методологічно некоректним уживане В. Нерсисянцем словосполучення «індивідуально-компетентний акт». У такий спосіб учений фактично наділив його тими властивостями, що їх має соціальний суб'єкт. Про обґрунтованість сформульованого умовиводу свідчить інтерпретація терміна «компетентність», що знайшла своє відображення у тлумачних словниках та словниках іншомовних слів.

Так зокрема, у Великому тлумачному словнику української мови за редакцією В. Бусела наведено такі значення слова «компетентний»: 1) який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий. // Який ґрунтується на знанні; кваліфікований (у 2 знач.); 2) який має певні повноваження; повноправний, повновладний [1, с. 560].

Словник іншомовних слів, спеціальне наукове редагування в якому здійснено А. Спіркіним, І. Акчурінім і Р. Карпінською містить такі трактування терміна «компетентний»: 1) той, що володіє компетенцією; 2) той, що знає, обізнаний у певній галузі [9, с. 247].

Характеризуючи загальнотеоретичну категорію, що складає предмет дослідження, М. Воппенко зазначає, що це особливий різновид правового акта, в якому виражена єдність державної волі, втіленої в нормах права і волі суб'єкта правозастосування, що його видав. Акт застосування права, – продовжує автор, – є рішенням компетентного органу по юридичній справі, що містить індивідуально-владне веління. Іншими словами, це індивідуально визначений державно-владний припис, виражений в офіційній формі по конкретній юридичній справі [2, с. 35].

Аналіз вищенаведених суджень вченого про акт застосування норм права в аспекті суб'єктів волевиявлення, на нашу думку, свідчить про їх недостатню переконливість. Так зокрема, М. Воппенко стверджує, що в акті застосування норм права виражена єдність державної волі, втіленої в нормах права і волі суб'єкта правозастосування, що його видав. Вважаємо таку позицію своєрідним виявом надмірного етатизму, характерного для авторитарної чи тоталітарної держави, в якій суспільство фактично не впливає на процес правотворчості, а правозастосовні повноваження є прерогативою держави в особі її органів, їх посадових і службових осіб. В умовах функціонування громадянського суспільства з розвиненими інститутами саме правова держава покликана виявляти саме його волю, надавати останній необхідну юридичну форму та забезпечувати її втілення в життя. Однак, це зовсім не означає, що держава перестає бути повноцінним суб'єктом правотворчості. Окремі питання, зокрема, податки, бюджет та амністія залишаються прерогативою держави.

Зважаючи на вищевикладене, небезпідставним буде умовивід про те, що в акті застосування норм права синтезується рефлексована (тобто, осмислена, пізнана) суб'єктом правозастосування воля громадянського суспільства або держави, а також його власна воля. Причому суб'єктами правозастосування, а отже, і волевиявлення, згідно з нормами чинного національного законодавства можуть бути не лише органи публічної влади, їх посадові і службові особи, але й представники громадянського суспільства.

Аналіз наведених вище дефініцій категорії «акт застосування норм права» дає підстави для таких проміжних висновків, що мають методологічне значення:

по-перше, акт застосування норм права не можна зводити до волевиявлення лише державних органів, їх посадових і службових осіб, адже у такий спосіб штучно звужується обсяг цього поняття. Вважаємо, що досліджуваній категорії притаманна така суттєва ознака, як прийняття правозастосовного акта уповноважених суб'єктом управлінських правовідносин. Зауважимо, що управлінськими називаються такі правовідносини, для виникнення яких достатньо волевиявлення лише однієї уповноваженої сторони. Такі правовідносини є юридичним засобом упорядкування суспільного життя, що здійснюється на правових засадах. Їх суб'єктами є не лише державні органи виконавчої влади, але й інші органи публічної влади, їх посадові і службові особи, а також представники громадянського суспільства;

по-друге, акт застосування норм права за своєю зовнішньою формою виразу (способом об'єктивації у зовнішньому світі) може бути не лише письмовим документом, але й мати вербальну (словесну) форму або ж бути актом-дією (мати конклюдентну форму), що свідчить про некоректність інтерпретації досліджуваного нами поняття виключно як офіційного документа, тобто матеріального носія правової інформації;

по-третє, не можна повною мірою погодитись із такою суттєвою ознакою загальнотеоретичної категорії, що розглядається нами, як уміщення в правозастосовному акті лише обов'язкових для всіх адресатів юридичних приписів. Такі приписи можуть підтверджувати, встановлювати, змінювати або скасовувати не лише юридичні обов'язки персонально визначених суб'єктів права, але й їх юридичні права. А останні, як відомо, не носять імперативного (тобто, обов'язкового) характеру;

по-четверте, вважаємо, що в акті застосування норм права синтезується рефлексована (тобто, осмислена, пізнана) суб'єктом правозастосування воля громадянського суспільства або держави, а також його власна воля.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
2. Вопленко Н.Н. Реализация права: Учебное пособие. – Волгоград: Издательство Волгоградского государственного университета, 2001. – 48 с.
3. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів] / М.В. Цвік, Л.В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. – Харків: Право, 2009. – 584 с.
4. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. – К.: Ваіте, 2016. – 392 с.
5. Карташов В.Н. Теория правовой системы общества : учебное пособие. В 2 т. Т. 1 / В.Н. Карташов ; Яросл. гос. ун-т. – Ярославль : ЯрГУ, 2005. – 547 с.
6. Проблемы общей теории права и государства: Учебник для вузов / Под общ. ред. академика РАН, д. ю. н., проф. В. С. Нерсисянца. – М.: Норма, 2006. – 832 с.
7. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Видання 5 – те, зі змінами. Навчальний посібник. – К.: Атіка. – 2001. – 176 с.
8. Сердюк І.А. Методологічний аналіз сучасних інтерпретацій поняття «юридична відповідальність» // І. А. Сердюк // Право і суспільство. - 2010. – № 5. – С. 45–50.
9. Словарь иностранных слов. – 7-е изд., перераб. М.: Русский язык, 1979. – 624 с.
10. Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юрист, 2002. – 776 с.
11. Теория государства и права: учеб. [для юрид. вузов] / А.Б. Венгеров. – 4-е изд., стер. – Москва: Омега-Л, 2007. – 608 с. : табл. (Высшее юридическое образование).
12. Теория государства и права. Учебник для юридических вузов и факультетов. Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова – М.: Издательская группа ИНФРА · М – НОРМА, 1997. – 570 с.

13. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.

14. Теорія держави і права: Навч. Посіб. / А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та ін.; За заг. ред. С.Л. Лисенкова, В.В. Копейчикова. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 368 с. – Бібліогр.: С. – 358–364.

15. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», Т. 1: А – Г. – 1998. – 672 с.

Здобувач кафедри адміністративної діяльності НАВС

Скворцов Сергій Ігорович

ПОКРАЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОГО НАГЛЯДУ ЗА ОСОБАМИ, ЗВІЛЬНЕНИМИ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

В процесі створення Національної поліції України виникає низка проблем як правового так і процесуального характеру відносно діяльності цього нового правоохоронного органу. Дотримання прав і свобод людини та громадянина під час реформування міліції в поліцію, зміна «радянської» системи управління на сучасну, в якій відсутній високий рівень бюрократії, створення нових підрозділів в Національній поліції та інші проблемні питання набирають великої актуальності в наш час. На нашу думку однією з найважливіших проблем яку потрібно вирішити, це покращення ефективності роботи Національної поліції, отримати кращі результати у боротьбі з правопорушниками, а також повернути довіру населення до правоохоронців. Не є винятком і покращення ефективності здійснення адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі. В процесі вивчення питання ефективності адміністративного нагляду слід розмежовувати такі категорії як «ефективність норм які регулюють адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» та «ефективність здійснення адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі», тобто безпосередня реалізація норм законодавства у сфері адміністративного нагляду. Адже якщо норми права, які регламентують питання адміністративного нагляду, не в змозі забезпечити належне врегулювання цієї сфери суспільних відносин, то важко буде визначити ефективність здійснення адміністративного нагляду співробітниками Національної поліції. В свою чергу, недотримання законодавства у сфері адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі не дасть змогу реалізувати у повній мірі усі норми права, які регулюють процедуру адміністративного нагляду.

Під час здійснення адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі, піднаглядні особи часто порушують правила нагляду. Як наслідок – до них застосовуються адміністративна чи кримінальна відповідальність. Особа яка порушила правила адміністративного нагляду притягується до кримінальної (відповідно до статті 395 Кримінального кодексу України) та адміністративної відповідальності (відповідно до статті 187 Кодексу України про адміністративні правопорушення). Саме ці дві статті кримінального та адміністративного права повинні запобігати порушенню правил адміністративного нагляду піднаглядними особами.

На нашу думку, до основних факторів які негативно впливають на ефективність здійснення адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі слід відносити:

- 1) Низький рівень правової культури та свідомості в піднаглядних осіб з однієї сторони та у співробітників Національної поліції, які здійснюють нагляд, з іншої;
- 2) Формальне виконання своїх службових обов'язків дільничними офіцерами поліції та відсутність у них мотивації до вдосконалення своїх професійних навичок;
- 3) Низький рівень нормативно-правового забезпечення, яке регулює суспільні відносини у сфері здійснення адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі;
- 4) Недостатній контроль зі сторони органів Національної поліції за здійсненням адміністративного нагляду;
- 5) Низький рівень матеріально-технічного забезпечення та умов для здійснення адміністративного нагляду за колишніми засудженими;